

Prethodno priopćenje
Zaprimljeno: 17.5.2016.
UDK: 364

Metrijska obilježja instrumenta za mjerenje komponente otpornosti obitelji: Upitnik za procjenu otpornosti obitelji (FRAS)

Martina Ferić, Ivana Maurović, Antonija Žižak

Odsjek za poremećaje u ponašanju, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

Sažetak

Cilj rada je utvrditi metrijska obilježja instrumenta za mjerenje jedne od komponenti otpornosti obitelji – zaštitnih čimbenika u obitelji. Riječ je o instrumentu Family Resilience Assessment Scale (FRAS, Sixbey, 2005), odnosno Upitniku za procjenu otpornosti obitelji. Istraživanje je provedeno s prigodnim uzorkom od 220 roditelja (53.9% majki i 46.1% očeva), učenika 1. razreda srednjih škola Ivan Švear u Ivanić Gradu i 1. Gimnazije u Zagrebu. Rezultati faktorske analize skraćene verzije instrumenta (54 čestice) ukazuju na šest-faktorsko rješenje koje objašnjava 48.89% varijance. Riječ je o faktorima: Obiteljska komunikacija i rješavanje problema, Pridavanje smisla nedaćama, Podrška susjeda, Obiteljska duhovnost, Obiteljska povezanost, Sigurnost i podrška u zajednici. Navedeno faktorsko rješenje uvelike je slično faktorskom rješenju koje je dobila autorica instrumenta (Sixbey, 2005). Pouzdanost četiri skale je zadovoljavajuća (α = od .65 do .92), dok dvije skale imaju nižu pouzdanost (Pridavanje smisla nedaćama, α = .58, Podrška susjeda, α = .60). Deskriptivni podaci ukazuju na negativnu asimetričnost distribucija rezultata na svim faktorima, odnosno visoke vrijednosti rezultata, što može upućivati na slabu osjetljivost instrumenta. U radu su navedeni prijedlozi za doradu instrumenta.

Ključne riječi: Family Resilience Assessment Scale (FRAS), mjerenje otpornosti obitelji, metrijska obilježja, faktorska struktura

UVOD

Koncept otpornosti obitelji razvio se kao dio koncepta otpornosti pojedinca kada su istraživači uvidjeli utjecaj okruženja na psihosocijalno funkcioniranje pojedinca (Schoon, 2006, O'Dougherty Wright, Masten i Narayan, 2013). Istraživanje koncepta otpornosti tada se pomaknulo od pojedinca prema istraživanjima otpornosti sustava (obitelj, škola, zajednica), odnosno interakcija među njima (Masten 2007, Taylor, 2013). Otpornost obitelji danas se najčešće definira kao dinamičan proces u kojim se ostvaruju dobri ishodi unatoč izloženosti rizicima. (Luthar i Cicchetti, 2000). Taj je proces potpomognut zaštitnim čimbenicima (Windle, 2011).

Drugim riječima, otpornost obitelji je proces pri čijoj operacionalizaciji treba uzeti u obzir tri elementa (Patterson, 2002):

1. **rizik** (zbog kojeg se pretpostavlja da obitelj neće postići pozitivan ishod),
2. **dobar ishod** (treba biti konceptualiziran na razini obitelji i to na način da je moguće mjeriti razinu kompetencije obitelji u postizanju ishoda),
3. **zaštitne čimbenike** (koji prekidaju ili preveniraju očekivani nepovoljan ishod).

U ovom radu fokus će biti na zaštitnim čimbenicima, kao komponenti otpornosti. Windle (2011) zaštitne čimbenike definira kao snage i resurse unutar i izvan obitelji koji potiču kapacitet obitelji za prilagodbu i oporavak prilikom izloženosti riziku. Slijedom navedenog, zaštitni čimbenici su moderatori veza između rizika i ishoda. I dok se u ranijim radovima za njih koristio termin zaštitni čimbenici, u novijim radovima (primjerice Hjemdal i sur., 2006), često se koriste termini mehanizmi/procesi kako bi se naglasilo da je riječ o vrlo složenim utjecajima/interakcijama. Distinkciju među ovim terminima moguće je razumjeti ukoliko se identificiranje varijabli koje su povezane s dobrim ishodima (poput pozitivnog roditeljstva) nazove zaštitnim čimbenicima, dok se način na koji ovaj zaštitni čimbenik poboljšava ishode u slučaju izloženosti riziku (primjerice preko podizanja samopouzdanja djeteta), može poimati kao mehanizam/proces (Luthar, Sawyer i Brown, 2006).

U skladu s tim, ključni cilj istraživanja otpornosti je identificiranje zaštitnih čimbenika koji mogu modificirati negativne učinke rizika na ishod, te nakon toga, identificirati mehanizme i procese koji su u podlozi pronađenih veza (Luthar i Cicchetti, 2000, Masten, 2001, Rutter, 2000, 2003, prema Luthar, 2006). Važno je napomenuti da neki autori otpornost obitelji izjednačavaju sa zaštitnim čimbenicima u obitelji. Primjerice, McCubbin i McCubbin (1998, prema Hawley, 2013) otpornost obitelji definiraju kao obilježja, dimenzije i svojstva obitelji koje joj pomažu u slučaju nedaće. Prema

navedenim autorima razina otpornosti obitelji identificira se mjerenjem i utvrđivanjem zaštitnih čimbenika. U skladu s time, instrument koji će biti prikazan u ovom radu, prema poimanju autorica rada, mjeri zaštitne čimbenike iako se naziva Family Resilience Assessment Scale (FRAS, Sixbey, 2005), odnosno Upitnik za procjenu otpornosti obitelji.

Cilj ovog rada je prikazati metrijska obilježja i faktorsku strukturu instrumenta FRAS s uzorkom ispitanika u Hrvatskoj. Istraživanje otpornosti obiteljskog sustava proveo je tim s Edukacijsko – rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u sklopu Kratkoročne financijske potpore istraživanju za 2015. Sveučilišta u Zagrebu.

Kreiranje FRAS-a i provjere faktorske strukture u međunarodnim istraživanjima

Family Resilience Adaptation Scale (FRAS) nastao je na modelu otpornosti obitelji kojeg je postavila Walsh-ova (1998). Model uključuje tri procesa (zaštitna čimbenika) važna za otpornost obitelji: obiteljski sustav vjerovanja, obiteljska organizacija i obiteljska komunikacija i rješavanje problema. Svaki od tih procesa grana se u tri konstrukta, tako da model počiva na ukupno 9 konstrukta (Tablica 1). Model se temelji na paradigmi orijentiranoj na kompetencije i snage (Walsh, 2002).

Tablica 1. Zaštitni čimbenici / procesi (Walsh, 2002)

OBITELJSKI SUSTAV VJEROVANJA
davanje smisla krizama i poteškoćama
<ul style="list-style-type: none"> – otpornost utemeljena na odnosima – normalizacija i kontekstualizacija nevolja – osjećaj koherentnosti: poimanje krize kao smislenog, rješivog izazova – traženje uzroka i objašnjenja
pozitivan stav
<ul style="list-style-type: none"> – nada, optimizam, povjerenje – hrabrost, usmjerenost na snage i potencijale – aktivno pristupanje izazovima i ustrajnost (stav „Ja to mogu“) – savladavanje onog što je moguće i prihvaćanje onog što se ne može promijeniti
transcendencija i duhovnost
<ul style="list-style-type: none"> – više vrijednosti i ciljevi – duhovnost: vjera, podrška zajednice, rituali – nadahnuće: vizija novih mogućnosti, kreativno izražavanje, socijalna aktivnost – preobrazba (promjena): učenje, promjena i rast iz nevolje
OBITELJSKA ORGANIZACIJA
fleksibilnost
<ul style="list-style-type: none"> – otvorenost za promjene: reorganizacija i prilagodba kao odgovor na izazove – stabilnost u poteškoćama – jako autoritativno vodstvo: odgoj, zaštita i usmjeravanje – suradničko roditeljstvo – jednakost
povezanost
<ul style="list-style-type: none"> – međusobna podrška, suradnja i privrženost – poštovanje individualnih potreba, razlika i granica – ulaganje u odnose
socijalni i ekonomski resursi
<ul style="list-style-type: none"> – mobiliziranje srodničke, društvene i lokalne mreže; traženje modela i mentora – izgrađivanje financijske sigurnosti, ravnoteža između obitelji i posla
OBITELJSKA KOMUNIKACIJA I RJEŠAVANJE PROBLEMA
jasnoća
<ul style="list-style-type: none"> – jasne, dosljedne poruke (riječi i postupci) – pojašnjavanje nejasnih informacija – iskrenost
otvoreno izražavanje emocija
<ul style="list-style-type: none"> – dijeljenje svih osjećaja (radost i bol, nada i strah) – međusobna empatija, toleriranje različitosti – preuzimanje odgovornosti za osjećaje i ponašanje, te izbjegavanje okrivljavanja – humor, ugodna interakcija
suradničko rješavanje problema
<ul style="list-style-type: none"> – kreativno rješavanje problema, dosjetljivost, korištenje mogućnosti – zajedničko donošenje odluka, rješavanje konflikata, pregovaranje, pravednost, uzajamnost – usmjerenost na ciljeve, poduzimanje konkretnih koraka, izgradnja uspjeha, učenje iz pogrešaka – proaktivan stav, prevencija problema, sprečavanje kriza, priprema za buduće izazove

Na temelju navedenog Walsh-inog modela, Sixbey (2005) je razvila instrument FRAS. U originalnoj verziji instrument je imao 66 varijabli, podijeljenih u 9 pod-konstrukta, koje su opisivale model te jedno „otvoreno“ pitanje (Postoji li još nešto što je vašoj obitelji pomoglo u stresnim situacijama, a nismo vas pitali?). Odgovori ispitanika bili su operacionalizirani kroz skalu Likertovog tipa (od „u potpunosti se ne slažem“ (1) do „u potpunosti se slažem“ (4)). Faktorska analiza originalnog instrumenta nije potvrdila teorijski model od 9 konstrukta (faktora) jer ga čestice nisu sadržajno pratile. Na temelju analize scree plot, karakterističnog korijena i objašnjene varijance, Sixbey (2005) je provjerila šesterofaktorsko rješenje koje se pokazalo smislenim. To je rezultiralo isključenjem 12 čestica originalnog upitnika čije su projekcije na određeni faktor bile niže od .30. Konačna verzija upitnika sadrži 6 faktora (54 čestice) koji objašnjavaju 30.06% varijance. Ukupna pouzdanost je $\alpha = .96$. Isto tako, dobivena je dobra kriterijska valjanost s tri poznate skale (Family Assessment Device 1 (FAD1, .91), Family Assessment Device 2 (FAD2, .85) i Personal Meaning Indeks (.85) (Kaya i Arici, 2012). Radi se o sljedećim faktorima: Obiteljska komunikacija i rješavanje problema (27 čestica, $\alpha = .96$), Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa (8 čestica, $\alpha = .85$), Zadržavanje pozitivne perspektive (6 čestica, $\alpha = .86$), Obiteljska povezanost (6 čestica, $\alpha = .70$), Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama (3 čestice, $\alpha = .74$) i Duhovnost obitelji (4 čestice, $\alpha = .88$).

Provedeno je nekoliko istraživanja s ciljem validacije instrumenta FRAS u različitim zemljama. U istraživanju provedenom na Malti, s uzorkom od 225 odraslih osoba, Dimech (2014) je dobila 6 faktora koji su (osim jednog) imali zadovoljavajuću pouzdanost: Obiteljska komunikacija i rješavanje problema ($\alpha = .87$), Zadržavanje pozitivne perspektive ($\alpha = .79$), Korištenje resursa ($\alpha = .70$), Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama ($\alpha = .79$), Pogled na zajednicu i prijateljstvo ($\alpha = .68$) i Obiteljska povezanost ($\alpha = .22$). Ovaj instrument je nazvan FRAS – MV i imao je ukupnu alfu 0.86 te je uzet u obzir kao valjan instrument za mjerenje otpornosti obitelji u Malteškom kontekstu. Autorica ipak navodi da je potrebno napraviti istraživanje na većem uzorku kako bi se ustanovila valjanost FRAS – MV.

Kaya i Arici (2012) proveli su istraživanje s ciljem validacije FRAS instrumenta u Turskom kontekstu (N=418). Koristili su skraćenu verziju instrumenta (54 čestice). Koeficijent unutarnje konzistencije (Cronbach Alfa) za cijeli instrument bio je $\alpha = 0.92$. Faktorskom analizom dobili su 4 faktora imenovana kao: Obiteljska komunikacija i rješavanje problema (projekcije čestica na faktor od .17 do .67), Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa (projekcije čestica na faktor od .20 do .59), Zadržavanje pozitivne perspektive (projekcije čestica na faktor od .45 do .62) i Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama (projekcije čestica na faktor od .30 do .59). Faktori Obiteljska povezanost i Duhovnost obitelji su imali niske projekcije varijabli na faktore te autori zaključuju kako ove dvije skale mogu biti isključene. Konfirmatorna faktorska analiza pokazuje da je faktorski model FRAS-a, koji se sastoji od 4 faktora, na prihvatljivoj razini. Autori zaključuju kako turska verzija skraćenog

FRAS instrumenta (44 čestice) pokazuje prihvatljivu pouzdanost te se može koristiti u području psihologije kao valjan i pouzdan instrument.

Slično istraživanje provedeno je i u Rumunjskoj na populaciji od 118 učenika i njihovih obitelji (Bostan, 2014). Cilj istraživanja bio je utvrditi dimenzije skale otpornosti obitelji i usporediti je s verzijom Sixbey (2005), odrediti zajednički varijabilitet faktora te istražiti unutrašnju konzistenciju skala i postojećih konstrukta. Kako bi se potvrdila struktura faktora korištena je eksploratorna faktorska analiza. Analiza je dala 6 faktora koji objašnjavaju više od 60% ukupne varijance. Kaiser-Meyer vrijednost bila je .46 što upućuje na potrebu revizije modela budući da se faktori nisu dobro grupirali u modelu. Izračunate su i Cronbach alfe za svaki faktor i dobiveni su sljedeći rezultati: Obiteljska komunikacija i rješavanje problema ($\alpha = .91$), Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa ($\alpha = .77$), Zadržavanje pozitivne perspektive ($\alpha = .59$), Obiteljska povezanost ($\alpha = .28$), Sposobnost pronalazjenja smisla u nedaćama ($\alpha = .63$) i Duhovnost obitelji ($\alpha = .73$). Dakle, kao i u istraživanju na Malti (Dimech, 2014), faktor Obiteljska povezanost imao je nisku unutarnju konzistenciju. U objašnjenju rezultata, autorica navodi potrebu revidiranja prijevoda čestica koje opisuju obiteljsku povezanost.

Slijedom navedenog, inozemna istraživanja provedena s ciljem validacije FRAS instrumenta pokazuju kako instrument ima nedostataka. Obiteljska povezanost kao skala ima niže ili niske Cronbach alphe u svim navedenim istraživanjima, dok je u nekim istraživanjima to slučaj i sa skalom Obiteljske duhovnosti. Razlog takvim rezultatima može biti u prijevodu instrumenta ali i u različitim shvaćanjima obiteljske povezanosti i/ili duhovnosti u različitim kulturama i okruženjima.

Metrijska obilježja i faktorska struktura ovog instrumenta u Hrvatskoj su provjeravana u istraživanju koje je provela Blažević (2012) s prigodnim uzorkom roditelja učenika 7. i 8. razreda osnovne škole u gradu Kaštelu (N = 129). Pri tome je korištena duža verzija instrumenta (66 čestica). Nakon isključivanja 37 čestica koje nisu imale zadovoljavajuće projekcije na jedan faktor, preostalih 29 čestica korišteno je kao osnova za redukciju manifestnog prostora. Završna solucija ekstrahirala je 6 faktora koji objašnjavaju ukupno 63.54% varijance. Riječ je o sljedećim faktorima: 1. Obiteljska čvrstoća; 2. Podrška zajednice u rješavanju problema; 3. Podrška prijatelja; 4. Podržavajuća komunikacija; 5. Kvaliteta privrženosti obitelji; 6. Sposobnost proaktivnog rješavanja problema. Pouzdanost navedenih faktora bila je zadovoljavajuća (α od .71 do .91). Rezultate ovog istraživanja potrebno je promatrati s oprezom s obzirom da je iz analize isključen veliki broj varijabli originalnog upitnika.

S obzirom da u literaturi nije opisano mnogo instrumenata kojima se mjeri otpornost obitelji (odnosno zaštitni čimbenici kao komponenta otpornosti obitelji), važnost ovog instrumenta je velika pa svaka nova provjera njegovih metrijskih svojstava može doprinijeti razvoju područja i boljem razumijevanju ovog složenog koncepta.

METODE RADA

Sudionici istraživanja

Validacija instrumenta FRAS provedena je s uzorkom od 220 roditelja učenika prvih razreda srednjih škola iz Zagreba (1. Gimnazija) i Ivanić Grada (Srednja škola „Ivan Švear”), među kojima je bilo 118 (53.9%) majki i 101 (46.1%) otac (Tablica 2.). U 42.5% slučajeva upitnike su ispunili majka i otac istog djeteta.

Tablica 2. Broj sudionika istraživanja

	Ivanić Grad	Zagreb	Ukupno
Majke	56	63	120
Očevi	44	57	100
Ukupno	100	120	220

U Tablici 3. prikazani su podaci o nekim sociodemografskim obilježja sudionika istraživanja. Prosječna dob majki bila je 41.9 godine (SD = 4.6 godina), a očeva 45.2 godine (SD = 5.7 godina). Nešto više od polovine sudionika završili su srednju školu, a njih nešto manje od trećine fakultet. Oko 6% sudionika nije završilo školu ili je završilo osnovnu školu. Oko tri četvrtine sudionika (82% očeva i 71% majki) je u stalnom radnom odnosu. Četvrtina majki i „samo” 5% očeva su nezaposleni. Ostale kategorije zastupljene su u manjoj mjeri.

Tablica 3. Sociodemografska obilježja sudionika istraživanja

SOCIODEMOGRAFSKA OBILJEŽJA SUDIONIKA		
Prosječna dob	majka	otac
	41.9	45.2
Obrazovanje (%)	majka	otac
nezavršena osnovna škola	2.2	0.0
osnovna škola	4.4	5.6
srednja škola	56.7	65.2
viša škola	6.7	6.7
visoka škola	30.0	22.5
Radni odnos (%)	majka	otac
stalni radni odnos	70.8	82.0
povremeni radni odnos	2.2	1.1
nezaposleni	24.7	5.6
umirovljeni	2.2	11.2

U istraživanju su primijenjeni sljedeći instrumenti:

1. Upitnik sociodemografskih obilježja

Ovaj upitnik sadržava osnovne informacije o sudionicima (dob, obrazovanje, radni status, razina mjesečnih prihoda majke i oca, broj članova kućanstva i sl.). Upitnik je ispunjavao jedan roditelj (nakon što je naznačio o kojem roditelju je riječ). Drugi roditelj, ukoliko je sudjelovao u istraživanju, ispunjavao je samo FRAS.

2. Upitnik za procjenu otpornosti obitelji (Family Resilience Assessment Scale; FRAS, Sixbey, 2005)

U istraživanju je korištena duža verzija instrumenta FRAS koja se sastoji od 66 čestica. Jednako kao i u istraživanju Sixbey (2005), duža verzija instrumenta nakon provedene faktorske analize nije imala teorijski očekivanu faktorsku strukturu. Zbog toga je odlučeno kako će se faktorska analiza provesti sa skraćenom verzijom instrumenta koja je u raznim istraživanjima (primjerice Sixbey, 2005, Kaya i Arici, 2012) pokazala primjereniju faktorsku strukturu. Dakle, u analizu nisu uključene čestice koje je Sixbey (2005) isključila iz skraćene verzije upitnika. Odgovori su ponuđeni na skali

od 4 stupnja (1 = izrazito se ne slažem; 4 = izrazito se slažem). Čestice 33, 37, 45, 50 negativno su orijentirane te su kod analize prekodirane. Instrument su prevele tri istraživačice s dobrim poznavanjem područja (otpornost obitelji), engleskog i hrvatskog jezika. Nakon toga, navedene istraživačice zajedno s dvije neovisne istraživačice dogovarale su kulturološki i jezično najprikladniju verziju prijevoda.

POSTUPAK PROVEDBE ISTRAŽIVANJA

Od nadležnog ministarstva (Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta), Etičkog povjerenstva Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta te srednjih škola prije početka istraživanja zatražena je suglasnost za provedbu, odnosno sudjelovanje u istraživanju. Istraživanje je provedeno tijekom studenog 2015. godine. U istraživanju su sudjelovali polaznici prvih razreda srednje škole Ivan Švear iz Ivanić Grada i Prve Gimnazije iz Zagreba te njihovi roditelji (ili jedan roditelj). Rezultati prikazani u ovom radu odnose se na podatke dobivene od roditelja. Istraživanje je bilo dobrovoljno i svi sudionici istraživanja su potpisali obavijesni pristanak, odnosno dali suglasnost za sudjelovanje u istraživanju. Učenici su upitnike ispunjavali u školi te ispunjene i šifrirane upitnike predavali istraživačicama. Roditeljske verzije upitnika zajedno s uputama za popunjavanje učenici su u kuvertama nosili roditeljima. Nakon što su roditelji (ili barem jedna roditelj) ispunili upitnike, učenici su zatvorene kuverte donosili stručnim suradnicama u školi. Upitnici koje su ispunili mladi i oni koje su ispunili roditelji naknadno su spajani pomoću šifre.

METODE OBRADE PODATAKA

Za analizu podataka korišten je SPSS paket (verzija 18). Kako bi se ostvario cilj istraživanja korištene su metode deskriptivne statistike, faktorska analiza te Spearmanov koeficijent korelacije.

Rezultati i diskusija

Kako bi se utvrdila faktorska struktura instrumenta FRAS provedena je faktorska analiza. Njoj je prethodila provjera pogodnosti podataka za faktorsku analizu. Prema Kaiser-Meyer Olkinovom testu ($KMO = .82$) i Bartlettovom testu sfericiteta (χ^2) (1431) = 4770.8, $p < .001$, podaci su pogodni za faktorsku analizu. Provjera pretpostavke o dimenzionalnosti upitnika izvršena je analizom glavnih komponenti. Originalni model autorice (Sixbey, 2005) pretpostavlja ortogonalnu poziciju komponenti te je stoga provedena varimax rotacija. Budući se željelo provjeriti ponavlja li se faktorska struktura koju navodi autorica instrumenta i na rezultatima hrvatskog uzorka, unaprijed je zadan broj faktora. Izlučeno je šest faktora koji objašnjavaju 48.89% varijance (Tablica 4.). Pri tome, prvi faktor objašnjava znatno veći postotak varijance od preostalih faktora (25.87%).

Tablica 4. Karakteristični korijeni i postoci objašnjene varijance

Komponente	Karakteristični korijen	Postotak objašnjene varijance	Kumulativni postotak objašnjene varijance
1	13.97	25.87	25.87
2	3.96	7.28	33.15
3	2.81	5.22	38.35
4	2.04	3.78	42.14
5	1.83	3.39	45.53
6	1.81	3.36	48.89

Matrica strukture faktorske analize upitnika FRAS s unaprijed određenim šest-faktorskim rješenjem prikazana je u Tablici 5.

Tablica 5. Matrica faktorske strukture instrumenata FRAS

Naziv faktora	Čestice	Faktori					
		1	2	3	4	5	6
OBITELJSKA KOMUNIKACIJA I RJEŠAVANJE PROBLEMA	35 Razgovaramo o problemima i zadovoljni smo postignutim rješenjima.	.731				.213	
	29 Možemo riješiti velike probleme.	.701					
	31 Možemo razgovarati o načinu na koji komuniciramo u našoj obitelji.	.699					
	33 Savjetujemo se međusobno o odlukama.	.665				.213	
	34 Probleme gledamo s pozitivne strane kako bismo ih riješili.	.665					.255
	12 U stanju smo prolaziti kroz bolne faze i postići međusobno razumijevanje.	.656			.247		
	32 Kroz teškoće možemo prolaziti kao obitelj.	.649				.240	.208
	25 Možemo postići kompromis kada se pojave problemi.	.643	.348	.226			
	16 Otvoreni smo raditi stvari na nove načine u našoj obitelji.	.627				-.205	
	21 Vjerujemo da se možemo nositi s našim problemima.	.621	.319				
	23 U našoj obitelji jedni s drugima možemo biti izravni i iskreni.	.613					
	22 Možemo pitati za pojašnjenje ukoliko jedni druge ne razumijemo.	.603	.486				
	30 Možemo preživjeti ako se pojavi još neki problem.	.591					
	17 Članovi obitelji se međusobno razumiju.	.574			.229		
	43 Osjećamo se snažnima u suočavanju s velikim problemima.	.561					
	36 Raspravljamo o obiteljskim stvarima (temama) sve dok ne nađemo rješenje.	.559				.350	
	11 Svi utječemo na donošenje važnih obiteljskih odluka.	.557		.207			
	13 Možemo se prilagoditi zahtjevima koji se postavljaju nama kao obitelji.	.557	.293				
	47 Imamo snage za rješavanje naših problema.	.535	.269		.283		
	3 Naša obitelj je dovoljno fleksibilna da se nosi s neočekivanim događajima.	.502					
	26 Možemo se nositi s različitim načinima na koje članovi obitelji prihvaćaju gubitak.	.499		.360			.274
	58 Dijelimo odgovornost u obitelji.	.498			.245		
	24 Kod kuće se svatko od nas može „ispuhati“ a da pritom ne uznemiri ostale.	.496		.358			
	38 Osjećamo se slobodni izraziti svoje mišljenje.	.493		-.229			.282
	28 U našoj obitelji možemo propitivati što nam je netko, zapravo, htio reći.	.401	.334				.225
	64 Iskušavamo nove načine rješavanja problema.	.369				-.317	
	65 Razumijemo način komunikacije drugih članova obitelji.	.345	.274		.277		

Martina Ferić, Ivana Maurović, Antonija Žižak: Metrijska obilježja instrumenta za mjerenje komponente otpornosti obitelji: Upitnik za procjenu otpornosti obitelji (FRAS)

SPOSOBNOST PRONAĐENJA SMISLA U NEDACAMA	10 Prihvaćamo da se problemi javljaju neočekivano.	.287	.515				
	5 Naši prijatelji cijene nas i ono što jesmo.	.290	.492	.275			
	42 Drugi članovi obitelji ne uzimaju nas „zdravo za gotovo“.	.271	.492			.235	
	9 Prihvaćamo stresne situacije kao dio života.	.395	.487	-.221			
	52 Ono što kažemo drugim članovima obitelji uistinu i mislimo.	.320	.473			.299	
	51 Učimo iz grešaka članova obitelji.	.266	.472		.238		
PODRŠKA SUSJEDA	66 Nastojimo biti sigurni da drugi članovi obitelji nisu emocionalno ili fizički povrijeđeni.	.361	.452			.285	
	55 Od susjeda dobivamo poklone i druge znakove pažnje.			.709			
	18 Tražimo pomoć i podršku od susjeda.			.672			
OBITELJSKA DUHOVNOST	27 Možemo se osloniti na ljude u našoj zajednici.	.329	.563				.314
	19 Odlazimo na vjerske obrede u crkvu/džamiju/sinagogu/ drugu zajednicu.			.204	.796		
	46 Vjerujemo u Svevišnjeg.				.724		
	54 Sudjelujemo u aktivnostima koje organizira crkva/džamija/sinagoga ili neku druga zajednica.			.399	.678		
	56 Savjete tražimo od pripadnika/ službenika religijske zajednice.			.548	.559		
OBITELJSKA POVEZANOST	63 I u najtežim trenucima imamo vjere da će sve biti dobro.	.297			.470		
	57 Slušamo članove obitelji kada pričaju o svojim brigama i problemima.					.591	
	39 Osjećamo se dobro kada posvetimo vrijeme i energiju našoj obitelji.	.232	.240			.568	
	62 Smatramo da ne treba imati previše posla s ljudima iz susjedstva.			.444		.545	
	60 Kažemo jedni drugima koliko nam je do njih stalo.	.324		-.268	.243	.529	
	48 Ne držimo osjećaje za sebe.		-.335		-.235	.512	
	59 Pokazujemo naklonost i ljubav drugim članovima obitelji.	.375		-.210	.284	.488	.289
SIGURNOST I PODRŠKA U ZAJEDNICI	8 Ono što radimo jedni za druge utječe na to da se osjećamo dijelom obitelji.	.271	.320			.406	
	41 Osjećamo se sigurno živjeti u našoj zajednici.						.822
	40 Mislimo da su ljudi iz naše zajednice spremni pomoći u hitnim/kriznim situacijama.			.336			.695
	61 Smatramo da je naša zajednica dobro okruženje za odgoj djece.	.207			.211	.238	.567
	49 Znamo da postoji pomoć u zajednici u slučaju nevolje.	.301		.333	.228		.500
Cronbach alpha skale		.94	.58	.60	.81	.70	.65

Napomena: Supresijom apsolutnih vrijednosti manjih od .20 olakšala se interpretacija opterećenja faktora; redni broj čestica naveden je kao u dužoj verziji upitnika

Za komentiranje rezultata faktorske analize, od pomoći će biti i usporedba rezultata (Tablica 6.) ovog istraživanja s rezultatima originalnog modela (Sixbey, 2005).

Iz Tablice 5. vidljivo je kako je najveći broj čestica, odnosno njih 28 zasićeno **prvim faktorom**. Važno je napomenuti da postoji velika razlika u visini projekcija pojedinih varijabli na faktore (od .345 do .731). Riječ je o česticama koje opisuju konstruktivne načine rješavanja problema u obitelji. Treba napomenuti velike razlike u projekciji čestica na faktor (primjerice *Razgovaramo o problemima i zadovoljni smo postignutim rješenjima, Možemo riješiti velike probleme, Iskušavamo nove*

načine rješavanja problema) te česticama koje opisuju dobru komunikaciju u obitelji (na primjer: *Možemo razgovarati o načinu na koji komuniciramo u našoj obitelji, Osjećamo se slobodni izraziti svoje mišljenje, U našoj obitelji možemo propitkivati što nam je netko, zapravo, htio reći, Razumijemo način komunikacije drugih članova obitelji*). Slijedom navedenog, ovaj faktor naziva se **Obiteljska komunikacija i rješavanje problema**.

Ovakvo rješenje vrlo je slično onome koje je dobila Sixbey (2005) provjeravajući svoj model (Tablica 6.). Naime, autorica je dobila 27 čestica koje su zasićene prvim faktorom, od kojih su 23 identične onima zasićenima s prvim faktorom u ovom istraživanju. U njenom istraživanju još su četiri čestice zasićene prvim faktorom (*Osjećamo se dobro kada posvetimo vrijeme i energiju našoj obitelji, Učimo iz grešaka članova obitelji, Ono što kažemo drugim članovima obitelji, uistinu i mislimo, Nastojimo biti sigurni da drugi članovi obitelji nisu emocionalno ili fizički povrijeđeni*). Vidljivo je kako je riječ o česticama koje sadržajno (osim čestice *Ono što kažemo drugim članovima obitelji, uistinu i mislimo*) niti ne pripadaju ovom faktoru.

S druge strane, pet čestica zasićenih prvim faktorom u ovom istraživanju, u originalnom modelu čine zasebni faktor (Zadržavanje pozitivnog stava). Riječ je o česticama: *Vjerujemo da se možemo nositi s našim problemima, Možemo riješiti velike probleme, Možemo preživjeti ako se pojavi još neki problem, Osjećamo se snažnima u suočavanju s velikim problemima, Imamo snage za rješavanje naših problema*). Analizom sadržaja, vidljivo je kako je riječ o česticama koje ujedno opisuju i načine rješavanja problema u obitelji te je stoga logično i rješenje dobiveno u ovom istraživanju.

Drugi faktor definira sedam čestica: *Prihvaćamo da se problemi javljaju neočekivano, Prihvaćamo stresne situacije kao dio života, Ono što kažemo drugim članovima obitelji, uistinu i mislimo, Učimo iz grešaka članova obitelji, Naši prijatelji cijene nas i ono što jesmo, Drugi članovi obitelji ne uzimaju nas „zdravo za gotovo“, Nastojimo biti sigurni da drugi članovi obitelji nisu emocionalno ili fizički povrijeđeni*. Razvidno je kako sadržaj ovih čestica nije istosmjernan. S obzirom da prve četiri navedene čestice ukazuju na određenu **sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama**, ovaj faktor će se tako i zvati. Uz to, preostale čestice mogu ukazivati na davanje određenog smisla nedaćama, odnosno izabiranje što su prioriteti (fizička i emocionalna sigurnost članova obitelji, poštovanje drugih članova obitelji i prijatelja) kada je riječ o nedaćama. To je u skladu i s rješenjem Sixbeyeve (2005). Naime, iz Tablice 6, vidljivo je kako je Sixbey (2005), na temelju dvije čestice (*Prihvaćamo da se problemi javljaju neočekivano, Prihvaćamo stresne situacije kao dio života*) uz koje se grupirala i čestica *Ono što radimo jedni za druge utječe na to da se osjećamo dijelom obitelji*, ovaj faktor nazvala Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama.

Treći faktor sastoji se od tri čestice (*Od susjeda dobivamo poklone i druge znakove pažnje, Tražimo pomoć i podršku od susjeda, Možemo se osloniti na ljude u našoj zajednici*) te govori o

Podršci susjeda. U originalnom modelu (Tablica 6.), navedene čestice uz one koje se odnose na zajednicu, čine faktor Korištenje socijalnih i ekonomskih resursa. U ovom istraživanju, preostale čestice koje se odnose na zajednicu čine zasebni faktor o kojem će biti riječi pri opisu šestog faktora.

Četvrti faktor sastoji se od pet čestice koje govore o religijskim običajima obitelji, odnosno prakticiranju vjere. Riječ je o sljedećim česticama: *Odlazimo na vjerske obrede u crkvu/ džamiju/ sinagogu ili neku drugu zajednicu, Vjerujemo u Svevišnjeg, Sudjelujemo u aktivnostima koje organizira crkva/ džamija/ sinagoga ili neku druga zajednica, Savjete tražimo od pripadnika službenika religijske zajednice, I u najtežim trenucima imamo vjere da će sve biti dobro.*

Kada se ovaj faktor usporedi s originalom (Tablica 6.), vidljivo je kako ga je Sixbey nazvala Obiteljska duhovnost te da ga čine četiri čestice (sve navedene osim zadnje koja u Sixbeyevom modelu pripada faktoru Zadržavanje pozitivnog stava). Kao i u istraživanju Sixbey (2005), ovaj faktor zove se **Obiteljska duhovnost**.

Sedam čestica zasićeno je **petim faktorom**. Riječ je o česticama: *Slušamo članove obitelji kada pričaju o svojim brigama i problemima, Osjećamo se dobro kada posvetimo vrijeme i energiju našoj obitelji, Smatramo da treba imati posla s ljudima iz susjedstva, Kažemo jedni drugima koliko nam je do njih stalo, Ne držimo osjećaje za sebe, Pokazujemo naklonost i ljubav drugim članovima obitelji, Ono što radimo jedni za druge utječe na to da se osjećamo dijelom obitelji.* Sadržajnom analizom čestica moguće je utvrditi da je riječ o faktoru **Obiteljska povezanost**. Samo jedna od navedenih čestica bi se, sadržajno, bolje uklopila u treći ili šesti faktor. Kada se ovi rezultati usporede sa Sixbey (2005) (Tablica 6.), vidljivo je kako su dvije čestice u sklopu ovog faktora identične (*Slušamo članove obitelji kada govore o svojim brigama i problemima* te *Smatramo da treba imati posla s ljudima iz susjedstva*), dok se ostale razlikuju. Pri tome, one koje su pripale navedenom faktoru u istraživanju Sixbey (2005) sadržajno nisu usklađene s faktorom (primjerice *Naši prijatelji cijene nas i ono što jesmo, Držimo osjećaje za sebe*). U skladu s tim, ovaj faktor pokazao je slabu pouzdanost u istraživanju Sixbey (2005), dok je u ovom istraživanju postigao vrijednost Cronbach alpha = .70.

Šesti faktor sastoji se od pet čestica: *Osjećamo se sigurno živjeti u našoj zajednici, Mislimo da su ljudi iz naše zajednice spremni pomoći u hitnim/kriznim situacijama, Smatramo da je naša zajednica dobro okruženje za odgoj djece, Znamo da postoji pomoć u zajednici u slučaju nevolje, Znamo da smo važni našim prijateljima.* Slijedom navedenog, ovaj faktor nazvan je **Sigurnost i podrška u zajednici**. Kod Sixbeyeve (2005) čestice ovog faktora, zajedno s česticama navedenim kod faktora Podrška susjeda, tvore faktor Korištenje socijalnih i ekonomskih resursa. Zanimljivo je da su se u ovom istraživanju navedene čestice grupirale u dva faktora, jedan koji se odnosi na susjede, a drugi na zajednicu. Moguće je da sudionici ovog istraživanja rade distinkciju između podrške susjeda i šire zajednice, što može biti kulturološki uvjetovano.

Većina čestica ima relativno visoku saturaciju na samo jednom faktoru, ali neke imaju zadovoljavajuću saturaciju na više faktora, što se može tumačiti dovoljno općenitim sadržajima (Čulig, 2004) komponenti otpornosti ili pak nejasnoćama u prijevodu.

Iz Tablice 5., razvidno je kako je pouzdanost faktora različita. Pouzdanost dva faktora nešto je nižih vrijednosti: Pridavanje smisla nedaćama ($\alpha = .58$) i Podrška susjeda ($\alpha = .60$). Sigurnost i podrška u zajednici ima srednje vrijednosti pouzdanosti ($\alpha = .65$). Preostala tri faktora pokazuju više vrijednosti pouzdanosti: Komunikacija i rješavanje problema u obitelji ($\alpha = .94$); Obiteljska duhovnost ($\alpha = .81$); Obiteljska povezanost ($\alpha = .70$). Niska pouzdanost faktora Pridavanje smisla nedaćama ne čudi s obzirom da su se na njega projicirale čestice za koje je upitno da sadržajno opisuju navedeni faktor (primjerice *Ono što kažemo drugim članovima obitelji uistinu i mislimo, Nastojimo biti sigurni da drugi članovi obitelji nisu emocionalno ili fizički povrijeđeni, Drugi članovi obitelji ne uzimaju nas zdravo za gotovo*). Ipak, ukoliko se isključe navede čestice, pouzdanost faktora se ne povećava. Faktor Podrška susjeda također ima nisku pouzdanost ($\alpha = .60$), iako se sastoji od čestica koje sadržajno odgovaraju navedenom faktoru. Također, isključivanjem bilo koje od čestica, pouzdanost faktora se ne povećava.

Tablica 6. Usporedba faktora i pripadajućih im varijabli u istraživanju Sixbey (2005) te ovom istraživanju

Sixbey, 2005		Istraživanje otpornosti obiteljskog sustava, ERF, 2015	
FAKTORI	ČESTICE	ČESTICE	FAKTORI
Faktor 1. OBITELJSKA KOMUNIKACIJA I RJEŠAVANJE PROBLEMA	<p>3 Naša obitelj je dovoljno fleksibilna da se nosi s neočekivanim događajima.</p> <p>11 Svi utječemo na donošenje važnih obiteljskih odluka.</p> <p>12 U stanju smo prolaziti kroz bolne faze i postići međusobno razumijevanje.</p> <p>13 Možemo se prilagoditi zahtjevima koji se postavljaju nama kao obitelji.</p> <p>16 Otvoreni smo raditi stvari na nove načine u našoj obitelji.</p> <p>17 Članovi obitelji se međusobno razumiju.</p> <p>22 Možemo pitati za pojašnjenje ukoliko jedni druge ne razumijemo.</p> <p>23 U našoj obitelji jedni s drugima možemo biti izravni i iskreni.</p> <p>24 Kod kuće se svatko od nas može „ispuhati“ a da pritom ne uznemiri ostale.</p> <p>25 Možemo postići kompromis kada se pojave problemi.</p> <p>26 Možemo se nositi s različitim načinima na koje članovi obitelji prihvaćaju gubitak.</p> <p>28 U našoj obitelji možemo propitivati što nam je netko, zapravo, htio reći.</p> <p>31 Možemo razgovarati o načinu na koji komuniciramo u našoj obitelji.</p> <p>32 Kroz teškoće možemo prolaziti kao obitelj.</p> <p>33 Savjetujemo se međusobno o odlukama.</p> <p>34 Probleme gledamo s pozitivne strane kako bismo ih riješili.</p> <p>35 Razgovaramo o problemima i zadovoljni smo postignutim rješenjima.</p> <p>36 Raspravljamo o obiteljskim stvarima (temama) sve dok ne nađemo rješenje.</p> <p>38 Osjećamo se slobodni izraziti svoje mišljenje.</p> <p>58 Dijelimo odgovornost u obitelji.</p> <p>60 Kažemo jedni drugima koliko nam je do njih stalo.</p> <p>64 Iskušavamo nove načine rješavanja problema.</p> <p>65 Razumijemo način komunikacije drugih članova obitelji.</p> <p>39 <i>Osjećamo se dobro kada posvetimo vrijeme i energiju našoj obitelji.</i></p> <p>51 <i>Učimo iz grešaka članova obitelji.</i></p> <p>52 <i>Ono što kažemo drugim članovima obitelji, uistinu i mislimo</i></p> <p>66 <i>Nastojimo biti sigurni da drugi članovi obitelji nisu emocionalno ili fizički povrijeđeni.</i></p>	<p>3 Naša obitelj je dovoljno fleksibilna da se nosi s neočekivanim događajima.</p> <p>11 Svi utječemo na donošenje važnih obiteljskih odluka.</p> <p>12 U stanju smo prolaziti kroz bolne faze i postići međusobno razumijevanje.</p> <p>13 Možemo se prilagoditi zahtjevima koji se postavljaju nama kao obitelji.</p> <p>16 Otvoreni smo raditi stvari na nove načine u našoj obitelji.</p> <p>17 Članovi obitelji se međusobno razumiju.</p> <p>22 Možemo pitati za pojašnjenje ukoliko jedni druge ne razumijemo.</p> <p>23 U našoj obitelji jedni s drugima možemo biti izravni i iskreni.</p> <p>24 Kod kuće se svatko od nas može „ispuhati“ a da pritom ne uznemiri ostale.</p> <p>25 Možemo postići kompromis kada se pojave problemi.</p> <p>26 Možemo se nositi s različitim načinima na koje članovi obitelji prihvaćaju gubitak.</p> <p>28 U našoj obitelji možemo propitivati što nam je netko, zapravo, htio reći.</p> <p>31 Možemo razgovarati o načinu na koji komuniciramo u našoj obitelji.</p> <p>32 Kroz teškoće možemo prolaziti kao obitelj.</p> <p>33 Savjetujemo se međusobno o odlukama.</p> <p>34 Probleme gledamo s pozitivne strane kako bismo ih riješili.</p> <p>35 Razgovaramo o problemima i zadovoljni smo postignutim rješenjima.</p> <p>36 Raspravljamo o obiteljskim stvarima (temama) sve dok ne nađemo rješenje.</p> <p>38 Osjećamo se slobodni izraziti svoje mišljenje.</p> <p>58 Dijelimo odgovornost u obitelji.</p> <p>60 Kažemo jedni drugima koliko nam je do njih stalo.</p> <p>64 Iskušavamo nove načine rješavanja problema.</p> <p>65 Razumijemo način komunikacije drugih članova obitelji.</p> <p>21 <i>Vjerujemo da se možemo nositi s našim problemima.</i></p> <p>29 <i>Možemo riješiti velike probleme.</i></p> <p>30 <i>Možemo preživjeti ako se pojavi još neki problem.</i></p> <p>43 <i>Osjećamo se snažnima u suočavanju s velikim problemima.</i></p> <p>47 <i>Imamo snage za rješavanje naših problema.</i></p>	Faktor 1. OBITELJSKA KOMUNIKACIJA I RJEŠAVANJE PROBLEMA
	<p>18 Tražimo pomoć i podršku od susjeda.</p> <p>27 Možemo se osloniti na ljude u našoj zajednici.</p> <p>55 Od susjeda dobivamo poklone i druge znakove pažnje.</p> <p>40 <i>Mislimo da su ljudi iz naše zajednice spremni pomoći u hitnim/kriznim situacijama.</i></p> <p>41 <i>Osjećamo se sigurno živjeti u našoj zajednici</i></p> <p>49 <i>Znamo da postoji pomoć u zajednici u slučaju nevolje.</i></p> <p>50 <i>Znamo da smo važni našim prijateljima</i></p> <p>61 <i>Smatramo da je naša zajednica dobro okruženje za odgoj djece</i></p>	<p>18 Tražimo pomoć i podršku od susjeda.</p> <p>27 Možemo se osloniti na ljude u našoj zajednici.</p> <p>55 Od susjeda dobivamo poklone i druge znakove pažnje.</p> <p>40 <i>Mislimo da su ljudi iz naše zajednice spremni pomoći u hitnim/kriznim situacijama.</i></p> <p>41 <i>Osjećamo se sigurno živjeti u našoj zajednici.</i></p> <p>49 <i>Znamo da postoji pomoć u zajednici u slučaju nevolje.</i></p> <p>50 <i>Znamo da smo važni našim prijateljima.</i></p> <p>61 <i>Smatramo da je naša zajednica dobro okruženje za odgoj djece.</i></p>	
Faktor 2. KORIŠTENJE SOCIJALNIH I EKONOMSKIH RESURSA	<p>Ove varijable se u istraživanju Sixbey projiciraju na 2. faktor – Korištenje socijalnih i ekonomskih resursa</p>	<p>40 <i>Mislimo da su ljudi iz naše zajednice spremni pomoći u hitnim/kriznim situacijama.</i></p> <p>41 <i>Osjećamo se sigurno živjeti u našoj zajednici.</i></p> <p>49 <i>Znamo da postoji pomoć u zajednici u slučaju nevolje.</i></p> <p>50 <i>Znamo da smo važni našim prijateljima.</i></p> <p>61 <i>Smatramo da je naša zajednica dobro okruženje za odgoj djece.</i></p>	Faktor 3. PODRŠKA SUSJEDA
			Faktor 6. SIGURNOST I PODRŠKA U ZAJEDNICI

Martina Ferić, Ivana Maurović, Antonija Žižak: Metrijska obilježja instrumenta za mjerenje komponente otpornosti obitelji: Uptinik za procjenu otpornosti obitelji (FRAS)

Faktor 3: ZADRŽAVANJE POZITIVNE PERSPEKTIVE	21 Vjerujemo da se možemo nositi s našim problemima. 29 Možemo riješiti velike probleme. 30 Možemo preživjeti ako se pojavi još neki problem. 43 Osjećamo se snažnima u suočavanju s velikim problemima. 47 Imamo snage za rješavanje naših problema. 63 I u najtežim trenucima imamo vjere da će sve biti dobro.	Sve varijable (osim 63) se projiciraju na 1. faktor u ovom istraživanju (opisujući rješavanje problema u obitelji)	
Faktor 4: OBITELJSKA POVEZANOST	57 Rijetko slušamo članove obitelji kada pričaju o svojim brigama i problemima 62 Smatramo da ne treba imati previše posla s ljudima iz susjedstva. 5 Naši prijatelji cijene nas i ono što jesmo. 42 Drugi članovi obitelji uzimaju nas „zdravo za gotovo“. 48 Ne držimo osjećaje za sebe	57 Rijetko slušamo članove obitelji kada pričaju o svojim brigama i problemima. 62 Smatramo da ne treba imati previše posla s ljudima iz susjedstva. 8 Ono što radimo jedni za druge utječe na to da se osjećamo dijelom obitelji. 39 Osjećamo se dobro kada posvetimo vrijeme i energiju našoj obitelji. 48 Ne držimo osjećaje za sebe. 59 Pokazujemo naklonost i ljubav drugim članovima obitelji. 60 Kažemo jedni drugima koliko nam je do njih stalo	Faktor 5: OBITELJSKA POVEZANOST
Faktor 5: OBITELJSKA DUHOVNOST	19 Odlazimo na vjerske obrede u crkvu/džamiju/sinagogu ili neku drugu zajednicu. 46 Vjerujemo u Svevišnjeg. 54 Sudjelujemo u aktivnostima koje organizira crkva/džamija/sinagoga ili neku druga zajednica. 56 Savjete tražimo od pripadnika/službenika religijske zajednice.	19 Odlazimo na vjerske obrede u crkvu/džamiju/sinagogu ili neku drugu zajednicu. 46 Vjerujemo u Svevišnjeg. 54 Sudjelujemo u aktivnostima koje organizira crkva/džamija/sinagoga ili neku druga zajednica. 56 Savjete tražimo od pripadnika/službenika religijske zajednice. 63 I u najtežim trenucima imamo vjere da će sve biti dobro.	Faktor 4: OBITELJSKA DUHOVNOST
Faktor 6: SPOSOBNOST PRONALAZENJA SMISLA U NEDAĆAMA	10 Prihvaćamo da se problemi javljaju neočekivano. 9 Prihvaćamo stresne situacije kao dio života. 8 Ono što radimo jedni za druge utječe na to da se osjećamo dijelom obitelji.	10 Prihvaćamo da se problemi javljaju neočekivano. 9 Prihvaćamo stresne situacije kao dio života. 5 Naši prijatelji cijene nas i ono što jesmo. 42 Drugi članovi obitelji uzimaju nas „zdravo za gotovo“. 52 Ono što kažemo drugim članovima obitelji i mislimo. 51 Učimo iz grešaka članova obitelji. 66 Nastojimo biti sigurni da drugi članovi obitelji nisu emocionalno ili fizički povrijeđeni.	Faktor 2: SPOSOBNOST PRONALAZENJA SMISLA U NEDAĆAMA

Napomena: Čestice koje su se projicirale na različite faktore u istraživanju Sixbey (2005) i u ovom istraživanju ukošene su

Rezultate dobivene u ovom istraživanju zanimljivo je usporediti i s drugim istraživanjima kojima se nastojalo provjeriti faktorsku strukturu instrumenta FRAS. U Tablici 7. navedena su istraživanja kao i faktorska rješenja u njima. Vidljivo je kako su u ovom istraživanju dobiveni slični faktori kao u originalnom (Sixbey, 2005) te istraživanjima koja su provjeravala originalni model. Razlike se odnose na dva faktora. Naime, faktor Korištenje socijalnih i ekonomskih resursa u inozemnim istraživanjima je jedan faktor, dok se u ovom istraživanju razlomio na dva faktora: Podrška od susjeda i Sigurnost i podrška u zajednici. Također, čestice koje tvore faktor Zadržavanja pozitivne perspektive u inozemnim istraživanjima, u ovom istraživanju su se projicirale na faktor Obiteljska komunikacija i rješavanje problema.

Obiteljska povezanost i obiteljska duhovnost u inozemnim istraživanjima (Kaya i Arici, 2012; Bostan, 2014) imaju nisku zasićenost čestica faktorom, odnosno nisku pouzdanost, dok je u ovom istraživanju i zasićenost čestica faktorima i pouzdanost faktora, dobra.

Tablica 7. Prikaz provjere faktorske strukture instrumenta FRAS u raznim istraživanjima

Istraživanja	Sixbey (2005)	Kaya i Arici (2012)	Bostan (2014)	Dimenich (2014)	Blažević (2012)	Ovo istraživanje (2015)
FAKTORI	Obiteljska komunikacija i rješavanje problema	Obiteljska komunikacija i rješavanje problema	Obiteljska komunikacija i rješavanje problema	Obiteljska komunikacija i rješavanje problema	Podržavajuća komunikacija	Obiteljska komunikacija i rješavanje problema
	Korištenje socijalnih i ekonomskih resursa	Korištenje socijalnih i ekonomskih resursa	Korištenje socijalnih i ekonomskih resursa	Pogled na zajednicu i prijateljstvo	Podrška prijatelja	Podrška susjeda
	Zadržavanje pozitivne perspektive	Zadržavanje pozitivne perspektive	Zadržavanje pozitivne perspektive	Zadržavanje pozitivne perspektive		
	Obiteljska povezanost	Obiteljska povezanost*	Obiteljska povezanost	Obiteljska povezanost	Kvaliteta privrženosti obitelji	Obiteljska povezanost
	Obiteljska duhovnost	Obiteljska duhovnost*	Obiteljska duhovnost**			Obiteljska duhovnost
	Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama	Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama	Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama	Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama		Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama
				Korištenje vanjskih resursa	Podrška zajednice u rješavanju problema Obiteljska čvrstoća	Sigurnost i podrška u zajednici

*Niska zasićenost čestica faktorom pa autori predlažu isključivanje tih čestica, **Ovaj faktor imao je nisku pouzdanost

Faktori dobiveni u ovom istraživanju međusobno su povezani u rasponu od $r = .30$ do $r = .70$ (Tablica 8.). Faktor Komunikacija i rješavanje problema u obitelji povezan je sa svim preostalim faktorima. S faktorom Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama povezan je visokom vrijednošću ($r = .695$), dok je sa srednjom vrijednosti povezan s faktorima Obiteljska povezanost ($r = .449$) i Sigurnost i podrška u zajednici ($r = .459$). Nižom vrijednosti ($r = .241$) navedeni faktor povezan je s Obiteljskom duhovnosti.

Preostali faktori su također, uglavnom, statistički značajno povezani. Pri tome, faktor Obiteljska povezanost srednjim vrijednostima korelira s faktorom Pridavanjem smisla nedaćama ($r = .478$), dok korelacije između tog faktora i Podrške susjeda te Obiteljske duhovnosti nisu značajne.

Faktor Sigurnost i podrška u zajednici statistički značajnim, ali nižim do srednjim vrijednostima, povezan je s faktorima Komunikacija i rješavanje problema u obitelji, Podrška susjeda te Obiteljska duhovnost i Obiteljska povezanost.

Tablica 8. Korelacija među faktorima (Spearmanov koeficijent korelacije)

	(F1) Obiteljska komunikacija i rješavanje problema	(F2) Pridavanje smisla nedaćama	(F3) Podrška susjeda	(F4) Obiteljska duhovnost	(F5) Obiteljska povezanost	(F6) Sigurnost i podrška u zajednici
F1	1.000					
F2	.695**	1.000				
F3	.337**	.141*	1.000			
F4	.241**	.214**	.365**	1.000		
F5	.449**	.478**	.057	.066	1.000	
F6	.459**	.267**	.353**	.352**	.266**	1.000

Deskriptivni rezultati

U Tablici 9., prikazani su deskriptivni rezultati vezano za sve faktore. Razvidno je kako distribucija svih varijabli značajno odstupaju od normalne. Pri tome su distribucije negativno asimetrične, odnosno većina rezultata sudionika visokih je vrijednosti. To je vidljivo i iz rezultata moda. Naime, najčešći rezultat ispitanika, u mogućem rasponu od 1 do 4 je 3 na svim faktorima osim faktora obiteljske povezanosti (čiji rezultat iznosi 2.5.).

Tablica 9. Deskriptivni podaci za faktore instrumenta FRAS

	M	SD	Median	Mod	Z
1. Obiteljska komunikacija i rješavanje problema	3.13	.34	3.04	3.0	.13*
2. Pridavanje smisla nedaćama	2.77	.42	2.86	3.0	.14*
3. Podrška susjeda	3.15	.36	3.00	3.0	.25*
4. Obiteljska duhovnost	3.00	.34	3.00	3.0	.11*
5. Obiteljska povezanost	2.48	.71	2.50	2.5	.13*
6. Sigurnost i podrška u zajednici	3.26	.40	3.00	3.0	.25*

* p<.001

Mogući su brojni razlozi ovako visokih rezultata različitih zaštitnih čimbenika u obitelji. S jedne strane, moguće je da su ispitanici, koji su dio redovne populacije, uistinu i procijenili kako su zaštitni čimbenici u njihovoj obitelji visoki. Nadalje, valja imati na umu da među ispitanicima ima onih koji su sami sudjelovali, kao jedan od roditeljskog para, te onih slučajeva u kojem su sudjelovala oba roditelja (93 para). Postoji mogućnost da su se zbog toga podaci „duplirali“, te je veća vjerojatnost da obitelji u kojima su oba roditelja pristala sudjelovati u istraživanju ujedno i bolje funkcioniraju. Jedan od razloga je i moguća tendencija sudionika istraživanja idealiziranju života obitelji, odnosno davanje socijalno poželjnih odgovora. Ovakva tendencija je uočena i u drugim istraživanjima koja su se bavila obiteljskim sustavom i/ili zadovoljstvom obiteljskim životom (npr. Blažeka, Janković i Ljubotina, 2004).

S druge strane, moguće je da navedeni rezultati ukazuju i na slabu osjetljivost instrumenta, odnosno loše razlikovanje ispitanika u predmetu mjerenja. Moguće da je to posljedica nedovoljnog raspona skale (od 1 do 4), posebice uzme li se u obzir moguća navika sudionika na raspon od 1 do 5, jer se u školskom sustavu u Hrvatskoj najčešće ocjenjuje u navedenom rasponu. Nadalje, samo četiri čestice u instrumentu su negativno orijentirane, preostale imaju pozitivnu orijentaciju. To može doprinijeti greškama poput potvrđivanja slaganja bez obzira na sadržaj čestice i ekstremnim odgovorima (Sauro i Lewis, 2011). Ovakvi rezultati mogli bi upućivati na važnost prilagodbe instrumenta na način da se unese više negativno orijentiranih čestica te da se skala odgovora proširi na skalu Likertovog tipa, od 1 do 5.

ZAKLJUČAK

Cilj ovog rada bio je utvrditi metrijska obilježja instrumenta Upitnik za procjenu otpornosti obitelji (FRAS, Sixbey, 2005) u Hrvatskoj. Istraživanje je provedeno s prigodnim uzorkom od 220 roditelja učenika prvih razreda srednjih škola iz Zagreba i Ivanić Grada, od čega je bilo 53.9% majki i 46.1% očeva. Konfirmatorna faktorska analiza pokazala je kako skraćena verzija FRAS instrumenta koja sadrži 54 čestice, izlučuje šest faktora: Obiteljska komunikacija i rješavanje problema ($\alpha = .94$), Pridavanje smisla nedaćama ($\alpha = .58$), Podrška susjeda ($\alpha = .60$), Obiteljska duhovnost ($\alpha = .81$), Obiteljska povezanost ($\alpha = .70$), Sigurnost i podrška u zajednici ($\alpha = .65$). Navedeno faktorsko rješenje uvelike je slično originalnom modelu (Sixbey, 2005) te drugim provjerama faktorske strukture u različitim zemljama (Kaya i Arici, 2012, Bostan, 2014, Dimenich, 2014). Razlike se odnose na dva faktora. Naime, faktor Korištenje socijalnih i ekonomskih resursa u inozemnim istraživanjima je

jedan faktor, dok se u ovom istraživanju razlomio na dva faktora: Podrška od susjeda i Sigurnost i podrška u zajednici. Također, varijable koje tvore faktor Zadržavanja pozitivne perspektive u inozemnim istraživanjima, u ovom istraživanju su se projicirale na faktor Obiteljska komunikacija i rješavanje problema.

Obiteljska povezanost i obiteljska duhovnost u inozemnim istraživanjima (Kaya i Arici, 2012, Bostan, 2014) imaju nisku zasićenost čestica faktorom, odnosno nisku pouzdanost, dok je u ovom istraživanju i zasićenost čestica faktorima i pouzdanost faktora zadovoljavajuća. Najnižu pouzdanost u ovom istraživanju imaju faktori Pridavanje smisla nedaćama i Podrška susjeda.

Deskriptivni podaci ukazuju na značajno odstupanje distribucija svih faktora od normalnih distribucija, pri čemu su distribucije negativno asimetrične, odnosno rezultati su visokih vrijednosti. Ovi rezultati, mogu upućivati na nedovoljno dobru osjetljivost instrumenta. No, s druge strane, moguće je da su ovakvi rezultati posljedica i nekih ograničenja samog istraživanja, a koja se odnose na prigodni uzorak ispitanika te nerazdvajanje rezultata oba roditelja djeteta naspram rezultata majki /očeva koji su (bez partnera) sudjelovali u istraživanju.

Slijedom svega navedenog, moguće je utvrditi kako rezultati istraživanja na hrvatskom uzorku ukazuju na relativno dobra metrijska obilježja instrumenta FRAS, ali i na potrebu njegove dorade u daljnjim istraživanjima. Kao prvo, predlaže se revidiranje prijevoda čestica, posebice onih koje imaju zasićenja na više faktora. Nadalje, moguće je razmotriti preoblikovanje nekih od čestica u negativne oblike, kao i proširivanje skale s četiri stupnja na skalu Likertovog tipa od 5 stupnjeva. Dakako, takve promjene dovele bi do poteškoća uspoređivanja rezultata istraživanja s inozemnim istraživanjima.

Zaključno, budući da je ovo istraživanje ujedno i pred istraživanje pilotu u sklopu projekta Specifična obilježja obitelji u riziku: doprinos planiranju kompleksnih intervencija (HRZZ IP-2014-09-9515) dobivena validacija instrumenta FRAS ukazala je na potrebu dorade instrumenta za glavno istraživanje, odnosno pronalaženja instrumenata koji otpornost obitelji cjelovitije mjeri. Stoga će se u pilot istraživanju provjeriti i, u inozemstvu, vrlo često korišteni instrument FACES IV (Olson, 2011).

Rezultati ovog istraživanja, kao i daljnjih istraživanja usmjerenih razvoju i validaciji instrumenta koji će mjeriti otpornost obitelji (ili nekih njezinih dijelova) važni su i za praksu. Koncept otpornosti obitelji zasigurno ima veliku ulogu u radu s obiteljima. S jedne strane ovaj koncept daje teorijski okvir na temelju kojeg je moguće jačati kompetencije i snage obitelji (ali i šireg okruženja poput zajednice) u svakodnevnom nošenju sa izazovima, a s druge strane, daje okvir za kreiranje intervencija usmjerenih obiteljima izloženim visokoj razini rizika.

LITERATURA

- Blažeka, S., Janković, J., Ljubotina, D. (2004): Kvaliteta obiteljskih odnosa u seoskim i gradskim obiteljima. *Sociologija sela*, 42 (163/164), 1/2, 45–68.
- Blažević, S. (2012): Komponente obiteljske otpornosti (specijalistički rad). Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Bostan, C. M. (2014): Translation, adaptation and validation on Romanian population of FRAS instrument for family resilience concept. *Communication, context, interdisciplinary III, "Petru Maior" University Press*, 351–359. Preuzeto 24. 01.2016. s <http://www.upm.ro/ccci3/CCI-03/Eco/Eco%2003%2036.pdf>.
- Čulig, B. (2004): Analiza političkih stavova stanovništva Hrvatske. *Socijalna ekologija*. 13(3-4). 287–304.
- Dimech, S. (2014): Validating the family resilience assessment scale to Maltese families. Faculty for Social Wellbeing. Department of Family Studies. University of Malta. (magistarski rad). Preuzeto 17. 03.2016. s <https://www.um.edu.mt/library/oar/handle/123456789/4331>.
- Hawley, D. R. (2013): The ramifications for clinical practice of a focus on family resilience. U: Becvar, D.S. (ur): *Handbook of family resilience*. Springer New York Heidelberg Dordrecht London. 31–49.
- Hjemdal, O., Friborg, O., Stiles, T. C., Rosenvinge, J. H., Martinussen, M. (2006): Resilience predicting psychiatric symptoms: A prospective study of protective factors and their role in adjustment to stressful life events. *Clinical Psychology and Psychotherapy*. 13, 194–201.
- Kaya, M., Arici, N. (2012): Turkish version of Shortened Family Resilience Scale (FRAS): The study of validity and reliability. *Procedia: Social and Behavioural Sciences*. 55. 512–520.
- Luthar, S. S. (2006): Resilience in development: A synthesis of research across five decades. U: Cicchetti, D., Cohen, D.J. (ur.), *Developmental Psychopathology: Risk, disorder and adaptation* (2. izdanje). New York: Wiley. 739–795.
- Luthar, S. S., Cicchetti, D. (2000): The construct of resilience: Implications for interventions and social policies. *Development and Psychopathology*. 12 (4). 857–885.
- Luthar, S., Sawyer, J., Brown, P.J. (2006): Conceptual issues in studies of resilience: past, present, and future research- *Ann N Y Acad Sci*, 1094:105–15.

- Masten, A.S. (2007): Resilience in developing systems: Progress and promise as a fourth wave rises. *Development and Psychopathology*. 19. 921–930.
- O'Dougherty Wright, M., Masten, A. S., Narayan, A. J. (2013): Resilience processes in development: Four waves on research of positive adaptation in the context of adversity. U: Goldstein, S., Brooks, R. B. (ur.). *Handbook of Resilience in Children*. 15–37.
- Olson, D. (2011): Faces IV and Circumplex model: Validation study. *Journal of Marital & Family Therapy*. 3(1). 64–80.
- Patterson, J. M. (2002): Understanding family resilience. *Journal of Clinical Psychology*. 58 (3). 233–246.
- Sauro, J., Lewis, J., R., (2011): When designing usability questionnaire does it hurt to be positive? *Proceedings of ACM SIGCHI*. New York, NY, USA. ACM. 2215–2223.
- Schoon, I. (2006): *Risk and resilience: Adaptations in changing times*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sixbey, M.T. (2005): Development of the Family Resilience Assessment Scale to identify family resilience constructs. (doktorska disertacija). University of Florida. Preuzeto 4.1.2016. s <http://ufdc.ufl.edu/UFE0012882/00001>.
- Taylor, S.D. (2013): Family Resilience Model of Behavioral Health for Low – Income Ethnic Minority Families. (doktorska disertacija). Loma Linda University. Preuzeto 10.1.2016. s <http://scholarsrepository.llu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1154&context=etd>.
- Walsh, F. (1998): *Strengthening family resilience*. The Guilford Press, New York.
- Walsh, F. (2002): A family resilience framework: Innovative practice applications. *Family Relations*. 51. 130–137.
- Windle, G. (2011): What is resilience? A review and concept analysis. *Reviews in Clinical Gerontology*. 21. 152–169.

Metric characteristics of the instrument for assessing Family Resilience component: Family Resilience Assessment Scale (FRAS)

Summary

The aim of this paper is to examine metric characteristics of the Family Resilience Assessment Scale (FRAS, Sixbey, 2005) on Croatian sample. Parents of first grade students from secondary schools Ivan Svear in Ivanic Grad and The First high school in Zagreb were included in research (N = 220, 53.9% of mothers and 46.1% fathers). Factor analysis of shortened version of the instrument (54 items) point to six-factor solution that explains 48.89% of the variance: Family communication and problem solving, Making sense of adversity, Neighbors support, Family spirituality, Family connection and Security and support in the community. Obtained factor solution was similar to the original model (Sixbey, 2005). Reliability of four scales is satisfactory (α from .65 to .92), while two scales have lower reliability (Making sense of adversity, α = .58, Neighbors support, α = .60). Descriptive data indicate a negative asymmetry of results distribution on all factors, and high results values that may indicate low sensitivity of the instrument. Recommendations for instrument improvement are discussed.

Key words: Family Resilience Assessment Scale (FRAS), family resilience assessment, metric characteristics, factor structure